

Onkraj korelata: Produktivni neuspjeh i neriješene aporije spekulativnog realizma

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad analizira filozofski pokret spekulativnog realizma (SR) i postavlja tezu o njegovom „produktivnom neuspjehu”. Polazeći od zajedničke kritike „korelacionizma” – postkantovske paradigme koja ograničava filozofiju na korelat misli i bitka – pokret se gotovo odmah fragmentirao. Rad komparativnom analizom sustava četiriju osnivača (Quentina Meillassoux, Grahama Harmana, Iaina Hamiltona Granta i Raya Brassiera) pokazuje da su njihovi pozitivni projekti bili međusobno isključivi. Ta je fragmentacija bila neizbježna jer je svaki pokušaj napuštanja korelacionizma ponovno aktivirao temeljne metafizičke aporije (npr. materijalizam protiv idealizma) koje je postkantovska misao potiskivala. Zaključuje se da primarna ostavština SR-a nije novi, koherentni sustav, već dijagnostičko razotkrivanje tih pukotina i ponovna legitimacija metafizičkog disenzusa kao plodnog tla za suvremenu filozofiju.

Ključne riječi: spekulativni realizam, korelacionizam, produktivni neuspjeh, metafizika, Quentin Meillassoux, Graham Harman, Iain Hamilton Grant, Ray Brassier, postkantovska filozofija

Abstract

This paper analyzes the philosophical movement of Speculative Realism (SR) and posits the thesis of its "productive failure." Starting from a shared critique of "correlationism"—the post-Kantian paradigm that limits philosophy to the correlate of thought and being—the movement fragmented almost immediately. Through a comparative analysis of the systems of its four founders (Quentin Meillassoux, Graham Harman, Iain Hamilton Grant, and Ray Brassier), the paper demonstrates that their positive projects were mutually exclusive. This fragmentation was inevitable because every attempt to exit correlationism reactivated fundamental metaphysical aporias (e.g., materialism vs. idealism) that post-Kantian thought had suppressed. It is concluded that the primary legacy of SR is not a new, coherent system, but rather the diagnostic uncovering of these fissures and the re-legitimization of metaphysical dissensus as fertile ground for contemporary philosophy.

Keywords: Speculative Realism, correlationism, productive failure, metaphysics, Quentin Meillassoux, Graham Harman, Iain Hamilton Grant, Ray Brassier, post-Kantian philosophy

Uvod: Ponovno otvaranje metafizičkog raskola

Problem korelacionizma i obećanje realizma

Filozofski pokret spekulativnog realizma može se razumjeti jedino kao izravna i duboka reakcija na dominantnu intelektualnu paradigmu koja je više od dva stoljeća definirala same granice filozofskog istraživanja. Ta paradigma, koju su spekulativni realisti nazvali „korelacionizam”, svoj konačni izvor pronalazi u djelu Immanuela Kanta (Kant, 1998). Kantova „kopernikanska revolucija” u filozofiji, artikulirana u njegovoj *Kritici čistog uma*, predložila je radikalnu preorijentaciju odnosa između spoznajućeg subjekta i spoznatog objekta. Odbacujući tradicionalnu metafizičku pretpostavku da se um mora prilagoditi objektima, Kant je tvrdio suprotno: da se objekti moraju prilagoditi strukturama uma kako bi uopće bili spoznati (Kant, 1998).

Kamen temeljac te revolucije kritičko je razlikovanje između fenomenalnog i noumenalnog (Kant, 1998). Fenomenalno područje sastoji se od svijeta kakav nam se prikazuje, strukturiran i posredovan urođenim kategorijama našeg razuma. Noumenalno područje, „stvar po sebi” (*Ding an sich*), svijet je kakav bi mogao postojati neovisno o našoj percepciji i spoznaji. Iako Kant nije nijekao postojanje te umu-neovisne stvarnosti, tvrdio je da je ona fundamentalno nespoznatljiva (Kant, 1998).

Postavljanjem nepremostivog jaza između misli i bitka, Kant je učinkovito zatvorio filozofiju unutar onoga što se naziva „korelacionističkim krugom” (Meillassoux, 2008). Od tog trenutka nadalje, primarni predmet filozofskog istraživanja više nije bio bitak-po-sebi, već *korelacija* između bitka i misli. Francuski filozof Quentin Meillassoux pružio je konačnu dijagnozu za tu postkantovsku ostavštinu, definirajući korelacionizam kao „ideju prema kojoj uvijek imamo pristup samo korelaciji između mišljenja i bitka, a nikada nijednom od tih članova promatranom odvojeno od drugoga” (Meillassoux, 2008).

Ta je intelektualna paradigma funkcionirala kao svojevrsna tvrđava koja je definirala granice dopuštenog filozofskog istraživanja (Gratton, 2014). Pojava spekulativnog realizma na početku 21. stoljeća predstavljala je namjeran i kolektivan pokušaj proboja tih granica, obećavajući povratak onome što je Meillassoux nazvao „Velikom Izvanjskošću” – stvarnosti koja postoji neovisno o ljudskoj misli (Meillassoux, 2008). To je obećanje signaliziralo mogućnost ujedinjene realističke fronte protiv dominantnog antirealizma. Međutim, upravo je taj pokušaj proboja otkrio duboku unutarnju napetost koja će definirati sudbinu pokreta.

Teza o produktivnom neuspjehu

Ovaj rad postavlja tezu da je primarni značaj spekulativnog realizma sadržan u njegovom *produktivnom neuspjehu*. Taj se neuspjeh ne odnosi na nedostatak intelektualne strogosti ili utjecaja, već na fundamentalnu nemogućnost pokreta da održi koherentan i jedinstven filozofski program nakon početnog, negativnog konsenzusa o odbacivanju korelacionizma. Argument ovog rada jest da je upravo ta brza i neizbježna fragmentacija spekulativnog realizma njegov najvažniji

doprinos suvremenoj filozofiji. Ona je poslužila kao moćan dijagnostički događaj koji je razotkrio temeljne, neriješene i često potisnute aporije u samom srcu postkantovske misli.

Sam naziv „spekulativni realizam” sadrži sjeme vlastitog raspada. Komponenta „realizam” označavala je zajednički negativni cilj: suprotstavljanje antirealističkom korelacionizmu. Međutim, komponenta „spekulativni” odnosila se na pozitivnu metodu potrebnu za izgradnju alternativnih metafizičkih sustava. Upravo je duboko i nepomirljivo neslaganje oko toga što čini legitimnu filozofsku „spekulaciju” – je li to kartezijanski racionalizam (Meillassoux), fenomenološki opis (Harman), idealistička filozofija prirode (Grant) ili znanstveni naturalizam (Brassier) – bila točka loma na kojoj se pokret raspao (Harman i sur., 2007).

Stoga, neuspjeh spekulativnog realizma da uspostavi novi konsenzus bio je produktivan jer je razbio *lažni mir* korelacionističkog konsenzusa. Taj je konsenzus funkcionirao tako što je temeljne metafizičke raskole – između materijalizma i idealizma, racionalizma i vitalizma, atomizma i holizma – stavio izvan granica rasprave. Pokušajem da se ponovno misli Apsolut, spekulativni realisti su nehotice ponovno aktivirali te iste, prastare filozofske sukobe. Njihova fragmentacija nije bila znak slabosti, već iskren odraz dubokih i trajnih pukotina u temeljima zapadne metafizike. Ostavština pokreta, kako će ovaj rad pokazati, nije novi sustav, već ponovno otvaranje metafizičkog raskola.

Metodološki okvir

Kako bi se potkrijepila teza o produktivnom neuspjehu, ovaj rad primjenjuje komparativno-kritičku analizu filozofskih sustava četiriju osnivačkih mislilaca spekulativnog realizma: Quentina Meillassouxa, Grahama Harmana, Iaina Hamiltona Granta i Raya Brassiera. Ti su autori odabrani ne samo zbog njihove povijesne uloge u osnivanju pokreta na konferenciji na Goldsmiths Collegeu 2007. godine, već i zato što njihovi sustavi predstavljaju četiri radikalno različita i međusobno isključiva odgovora na postkantovski problem (Harman i sur., 2007). Svaki od njih oživljava različitu tradiciju klasične metafizike kako bi je prilagodio suvremenom kontekstu: Meillassoux oživljava kartezijanski racionalizam, Harman leibnizovsku monadologiju, Grant Schellingov idealizam, a Brassier radikalizirani znanstveni naturalizam (Gratton, 2014).

U kontekstu ovog rada, pojam „metafizika” definira se kao svaki filozofski projekt koji nastoji pružiti sustavan i racionalan prikaz temeljnih struktura stvarnosti, uključujući i onu stvarnost koja postoji neovisno o ljudskoj spoznaji. To ga razlikuje od prekritičkog dogmatizma, jer djeluje u sjeni kantovske kritike, ali i od ograničenijih oblika metafizike koji se ponekad nalaze u analitičkoj tradiciji, a koji se često usredotočuju na logičku analizu jezika (Bales, n.d.).

Analiza će se odvijati u tri koraka. Prvo, rad će pružiti detaljnu ekspoziciju svakog od četiriju sustava, s posebnim naglaskom na njihovu dijagnozu korelacionizma i predloženu alternativu. Drugo, u svaki od tih ekspozitornih odjeljaka bit će integrirana kritička analiza koja preispituje unutarnju koherentnost sustava i njegovu stvarnu sposobnost da prevlada korelacionizam. Treće, rad će provesti sustavnu usporedbu ovih sustava kako bi se eksplicitno pokazale točke njihove nepomirljivosti, čime će se pružiti konačni dokaz za tezu o produktivnom neuspjehu. Na taj način,

rad prelazi s pukog izvještavanja o spekulativnom realizmu na razvoj argumenta o njegovom značenju i ostavštini.

Četiri puta izvan korelata: Divergentni odgovori na kantovsku ostavštinu

Početno okupljanje filozofa koje je spekulativnom realizmu dalo ime bilo je ujedinjeno u zajedničkom protivljenju korelacionističkoj paradigmi (Harman i sur., 2007). Međutim, to negativno jedinstvo odmah je ustupilo mjesto dubokoj divergenciji u pozitivnim filozofskim sustavima predloženim za njegovo prevladavanje. Četiri glavna mislioca – Quentin Meillassoux, Graham Harman, Iain Hamilton Grant i Ray Brassier – svaki je zacrtao poseban i često nekompatibilan put onkraj horizonta ljudske konačnosti, razvijajući jedinstven metafizički okvir koji je istovremeno bio i pokušaj bijega iz kantovskog labirinta i, kako će se pokazati, nehotično ponovno iscrtavanje njegovih temeljnih zidova.

Quentin Meillassoux i apsolutizacija kontingencije

Projekt Quentina Meillassouxa, „spekulativni materijalizam“, predstavlja najizravniji i najsustavniji napad na korelacionistički krug (Meillassoux, 2008). Njegovo primarno oružje je „argument iz ancestralnosti“. Meillassoux usmjerava pozornost na znanstvene izjave o „ancestralnim“ stvarnostima – događajima koji su prethodili pojavi ljudske vrste, poput starosti svemira ili formiranja Zemlje (Meillassoux, 2008). Ti događaji, potkrijepljeni materijalnim dokazima koje naziva „arhe-fosilom“, dogodili su se prije same mogućnosti svijesti ili danosti (Meillassoux, 2008).

Ove „ancestralne izjave“ predstavljaju nerješivu dilemu za korelacionista. Da bi ostao dosljedan, korelacionist mora tvrditi da te izjave ne opisuju doslovnu prošlu stvarnost, već našu sadašnju sposobnost da retrojektiramo prošlost na temelju sadašnjih dokaza. Tvrdnja „Zemlja se formirala prije 4,56 milijardi godina“ mora se prevesti kao „... za *nas*, za zajednicu znanstvenika danas“ (Meillassoux, 2008). Meillassoux tvrdi da je to duboka izdaja znanstvenog diskursa, stvarajući oštar izbor: ili prihvatiti korelacionizam i odbaciti doslovno značenje znanosti, ili prihvatiti znanost i priznati da je korelacionizam lažan (Meillassoux, 2008).

Međutim, iako je ovaj argument provokativan, njegova moć nije neupitna. Sofisticirani korelacionist, ili fenomenolog, mogao bi tvrditi da Meillassoux postavlja lažnu dilemu. Značenje ancestralne izjave može se utemeljiti u lancu sadašnjih i budućih mogućih potvrda bez svođenja te izjave na puki iskaz o sadašnjem stanju svijesti. Argument ne uspijeva konačno opovrgnuti korelacionistički stav, već ga samo stavlja pred izazov (Wiltzsche, 2017).

Meillassouxov pozitivni projekt nastoji pobjeći iz korelacionističkog kruga iznutra. On uzima načelo koje korelacionizam koristi za označavanje granica razuma – faktičnost, puko „to-da-je-tako“ svijeta – i pretvara ga u apsolut. Tvrdi da je jedina stvar koju možemo znati s apsolutnom sigurnošću ta da je sve kontingentno; ne postoji krajnji razlog zašto su stvari takve kakve jesu (Meillassoux, 2008). Ta „nužnost kontingencije“ postaje jedini apsolut. To vodi do vizije stvarnosti kao „Hiper-Kaosa“, područja gdje su čak i sami zakoni prirode kontingentni i mogu se promijeniti

u bilo kojem trenutku bez razloga (Meillassoux, 2008).

Ovdje se, međutim, postavlja kritičko pitanje o logičkom skoku koji Meillassoux čini. Njegov argument ovisi o specifičnoj i osporavanoj primjeni transfinitne teorije skupova Georga Cantora kako bi se faktičnost uzdigla na razinu apsolutne nužnosti, što je potez koji mnogi kritičari smatraju logički neutemeljenim (Gratton, 2014).

Kako bi spasio znanost u takvom svemiru, Meillassoux oživljava kartezijanski racionalizam i razliku između primarnih i sekundarnih kvaliteta. Tvrdi da su primarne kvalitete – ona svojstva objekta koja se mogu matematizirati – apsolutno spoznatljive jer matematika može opisati strukturu objekta neovisno o ljudskom postojanju (Meillassoux, 2008). Na taj način, Meillassoux pokušava ponovno utemeljiti materijalizam na dvostrukim stupovima apsolutne kontingencije i apsolutnog dosega matematičke misli.

Ipak, time se stvara nova vrsta dualizma, koji odražava kantovsku podjelu: s jedne strane je svijet sekundarnih kvaliteta, zarobljen unutar korelata, a s druge je matematički opisana stvarnost-po-sebi, dostupna čistom razumu. Kantov jaz između fenomena i noumena nije prevladan, već je ponovno iscrtan kao jaz između osjetilnog iskustva i matematičke spoznaje.

Graham Harman i perzistentnost noumenalnog

„Objektno orijentirana ontologija” (OOO) Grahama Harmana kreće drugačijim putem. Dok se Meillassoux bavi vremenskim problemom ancestralnosti, Harman se usredotočuje na ontološki status samih objekata (Harman, 2005). Njegova kritika cilja na dva oblika filozofskog redukcionizma: „potkopavanje”, koje svodi objekt na njegove sastavne dijelove (npr. atome), i „nadkopavanje”, koje ga svodi na njegove učinke ili percepciju (npr. njegovu upotrebu) (Harman, 2005). Korelacionizam je, za Harmana, paradigmatički primjer nadkopavanja. OOO inzistira da je objekt stvarni entitet koji postoji nesvodiv na svoje dijelove ili svoje odnose (Harman, 2005).

Središnja teza OOO-a je koncept „povlačenja”. Harman uzima Kantov koncept nespoznatljivog noumena i radikalizira ga. Dok se kod Kanta stvar-po-sebi povlači od ljudskog znanja, kod Harmana se stvarni objekt povlači od *svih i bilo kakvih odnosa uopće* (Harman, 2011). To znači da je objekt nedostupan ne samo ljudskim umovima, već i drugim objektima. Kada vatra gori pamuk, stvarni objekt „vatra” nikada ne stupa u izravan kontakt sa stvarnim objektom „pamuk” (Harman, 2011).

Ako se stvarni objekti nikada ne mogu dotaći, kako je moguća interakcija? Harmanovo rješenje je „posredovana uzročnost”, gdje se sva interakcija događa neizravno, na „osjetilnoj” razini. „Osjetilni objekt” – pojednostavljena karikatura stvarnog objekta – posreduje u odnosu između dva stvarna objekta (Harman, 2011). To dovodi do Harmanove složene četverostruke metafizike, strukture napetosti između stvarnih i osjetilnih objekata te stvarnih i osjetilnih kvaliteta (Harman, 2011).

Ovdje, međutim, postaje očita temeljna slabost Harmanovog pokušaja da pobjegne od Kanta.

Kako su primijetili kritičari poput Petera Wolfendalea, Harmanov sustav ne prevladava kantovsku podjelu, već je metafizički reificira (Wolfendale, 2014). Razlika između „stvarnog objekta” koji se povlači i „osjetilnog objekta” koji ulazi u odnose strukturno je identična Kantovoj razlici između nespoznatljivog noumena i spoznatljivog fenomena. Daleko od toga da je to iskorak iz korelacionizma, OOO se može protumačiti kao „potpuna kapitulacija pred Kantovom tezom da su objekti-po-sebi nespoznatljivi” (Brown, 2013). Umjesto da sruši zidove korelacionističke tvrdave, Harman ih je samo proširio na cijeli kozmos, tvrdeći da je svaka interakcija, a ne samo ljudska spoznaja, zarobljena unutar fenomenalnog područja.

Harmanov rani rad, poput *Tool-Being* i *Guerrilla Metaphysics*, temelji ovu ontologiju na radikalnom čitanju Heideggera, gdje se Heideggerova analiza alata (readiness-to-hand) oslobađa antropocentričnih okova i primjenjuje na sve objekte (Harman, 2002, 2005). Međutim, čak i u tom ranom radu, temeljna struktura povlačenja postavlja ontološku barijeru koja podsjeća na kantovsku, što dovodi do kritika Stevena Shavira da takav sustav čini međusobnu povezanost svijeta neobjašnjivom i pribjegava „univerzumu spakiranom s nedostižnim supstancama strpanim u međusobno isključive vakuume” (Shaviro, 2014). Harmanov pokušaj bijega od Kanta završava ponovnim otkrićem perzistentnosti noumenalnog u srcu same stvarnosti.

Iain Hamilton Grant i oživljavanje vitalizma

Filozofija Iaina Hamiltona Granta nudi treću putanju, ukorijenjenu u dubokom ponovnom angažmanu s njemačkim idealizmom, posebno s djelom F. W. J. Schellinga (Grant, 2006). Grant tvrdi da je temeljna pogreška moderne filozofije bio njezin neuspjeh da se odupre kantovskom obratu. Zadatak filozofije je „preokrenuti Kanta”, a ne Platona (Grant, 2006). Prema Grantu, kantovska revolucija svela je prirodu na pasivnu, inertnu pozadinu za projekte ljudskog razuma, što je dovelo do „zajedničkog nedostatka” moderne filozofije: „da priroda za nju ne postoji” (Grant, 2006).

Nasuprot tome, Grant brani „transcendentalni materijalizam” koji nastoji obnoviti primat prirode (Grant, 2006). Oslanjajući se na Schellingovu *Naturphilosophie*, Grant postavlja „prirodu kao subjekt”. Ovo nije romantična projekcija ljudskih kvaliteta na svijet. Umjesto toga, to je afirmacija bezuvjetne autonomije prirode kao dinamične, samogenerirajuće i produktivne sile (Grant, 2006). Priroda nije objekt Uma; ona je temelj iz kojeg sam Um proizlazi. Ljudski um, dakle, nije radikalan prekid s prirodom, već „rekapitulacija” subjektivnosti koja je već na djelu u samoj prirodi (Grant, 2006). To je oblik fizikalističkog idealizma koji utemeljuje subjektivnost u dinamičkoj aktivnosti same tvari (Stoljar, 2022).

Grantova metafizika je filozofija „bezuvejetnog”, koja traži krajnji temelj i misli i bitka u generativnim moćima tvari (Grant, 2006). To zahtijeva rastakanje kantovske barijere između fizike i metafizike. Filozofirati o prirodi, u tom pogledu, znači sudjelovati u vlastitom kreativnom procesu prirode: „Filozofirati o prirodi znači stvarati prirodu” (Grant, 2006).

Iako je ovaj projekt ambiciozan, suočava se sa značajnim kritikama. Kao prvo, Grantovo pisanje često je opisano kao iznimno teško i nejasno, što otežava procjenu njegovih argumenata

(O'Connor, 2012). Što je još važnije, njegovo se čitanje Schellinga kritizira kao vrlo selektivno. On izbjegava izravnu konfrontaciju s alternativnim, neoidealističkim tumačenjima Schellingovog djela, poput onog koje nudi Manfred Frank (O'Connor, 2012). Time što ne ulazi u dijalog s dominantnim alternativnim interpretacijama, Grantova tvrdnja da je pružio konačno čitanje Schellinga za suvremeno doba ostaje oslabljena i nedovoljno utemeljena u široj akademskoj raspravi (O'Connor, 2012). Njegov pokušaj da Schellingom preokrene Kanta ostaje tako izoliran i ovisan o interpretaciji čija je valjanost dovedena u pitanje.

Opet se pojavljuje struktura kantovskog problema: Grant postavlja podjelu između prirode kakvu opisuje moderna, kantovska znanost („somatizam“) i istinske, dinamične prirode-po-sebi (prirode kao subjekta), koja ostaje dostupna samo kroz spekulativnu, šelingovsku filozofiju. Jaz između pojavnog i stvarnog i dalje postoji.

Ray Brassier i granice eliminativizma

Četvrti i najstroži put od korelacionizma kuje Ray Brassier. Njegov projekt, „transcendentalni nihilizam“, nastoji gurnuti prosvjetiteljsku „logiku razočaranja“ do njezina apsolutnog zaključka (Brassier, 2007). Brassier je žestoko kritičan prema sklonosti suvremene filozofije da pokuša „odbiti »prijetnju« nihilizma“ čuvanjem domene ljudskog smisla. Za njega je nihilizam „spekulativna prilika“ da misao konačno sazrije (Brassier, 2007).

Brassier zagovara beskompromisan znanstveni realizam. Napredak racionalne misli, tvrdi on, nije ništa manje od „kognitivne anticipacije našeg vlastitog izumiranja“ (Brassier, 2007). Krajnja istina koju znanost donosi jest objektivna izvjesnost našeg konačnog nepostojanja, na primjer, smrću sunca. Taj stav ga stavlja u izravnu opoziciju svakoj filozofiji koja privilegira življeno iskustvo (Sellars-ovu „manifestnu sliku“) nad „znanstvenom slikom“ svijeta (Brassier, 2007).

Kako bi utemeljio taj radikalni realizam, Brassier se oslanja na mislioca François Laruellea i njegovu „ne-filozofiju“ (Brassier, 2003). Laruelle tvrdi da je svaka filozofija utemeljena na prethodnoj „odluci“ (npr. podjeli stvarnosti na bitak i mišljenje) koje sama ne može biti svjesna (Brassier, 2003). Ne-filozofija je disciplina koja tretira filozofiju kao sirovi materijal, analizirajući je iz perspektive koja je aksiomatski utemeljena u onome što Laruelle naziva „Stvarnim“ ili „Jednim“ – radikalnoj imanenciji koja prethodi svakoj filozofskoj podjeli (Brassier, 2003).

Brassier koristi ovaj aparat kako bi razvio „transcendentalni realizam“. On ne-filozofski suspendira filozofsku odluku korelacionizma (podjelu na misao i bitak) kako bi mogao misliti stvarnost (kako je opisuje znanost) u njezinoj radikalnoj autonomiji od misli, bez povratka u predkritičku naivnost (Brassier, 2003). Ne-filozofija mu pruža metodu za afirmaciju stvarnosti-po-sebi bez upadanja u zamku da tu stvarnost ponovno učini korelatom novog filozofskog sustava (Brassier, 2003).

Međutim, Brassierov projekt suočava se s ozbiljnim kritikama. Njegov sustav ovisi o snažnoj, ali neargumentiranoj predanosti ateizmu i vrlo specifičnoj, supstraktivnoj viziji znanstvenog realizma (Wolfendale, 2014). Kako primjećuje Peter Wolfendale, Brassierova karakterizacija „znanosti“ često je radikalno pododređena i odvojena od složenih procedura i filozofija stvarne znanstvene

prakse (Wolfendale, 2014). Njegova „znanstvena slika” funkcionira kao apstraktni filozofski postulat, a ne kao angažman sa stvarnom znanošću.

Time se ponovno stvara kantovska podjela: s jedne strane je svijet manifestne slike, življenog iskustva, koji se proglašava iluzornim (poput Kantovog fenomenalnog svijeta), a s druge je istinska stvarnost-po-sebi, dostupna samo kroz apstraktni pojam „znanosti” koji funkcionira kao novi, privilegirani put do noumenalnog. Krajnja istina o izumiranju, koju on postavlja kao apsolut, ostaje nepoznatljiva na razini iskustva, ali spoznatljiva kroz razum – što je gesta koja duboko odjekuje Kantovom.

Pukotine u temelju: Unutarnje napetosti i vanjski horizonti

Analiza četiriju divergentnih sustava otkriva da je početno jedinstvo spekulativnog realizma bilo kratkog vijeka. Pokret se brzo fragmentirao, otkrivajući duboke i nepomirljive razlike među svojim osnivačima. Ovaj dio nudi komparativnu sintezu tih sustava, smješta pokret u širi intelektualni kontekst i ispituje ključne kritike s kojima su se suočili.

Komparativna sinteza i neizbježna fragmentacija

Kako bi se pojasnile različite putanje četiriju glavnih mislilaca, sljedeća tablica pruža proširenu usporedbu njihovih filozofskih sustava prema ključnim metrikama. Ovaj okvir sažima njihove složene stavove u usporedive komponente, ističući njihove jedinstvene polazišne točke, konačne koncepcije stvarnosti i filozofske pripadnosti.

Tablica 1: Proširena komparativna analiza metafizičkih sustava SR-a

Metrika	Quentin Meillassoux	Graham Harman	Iain Hamilton Grant	Ray Brassier
Oznaka	Spekulativni materijalizam	Objektno orijentirana ontologija	Transcendent alni materijalizam	Transcendentna Ini nihilizam
Koncepcija Stvarnog	„Velika Izvanjskost“ (kontingentna)	Povučeni stvarni objekti	Priroda kao generativni subjekt	Znanstveno opisana stvarnost
Primarna Meta	Korelacionizam	Filozofije pristupa	Kantovski somatizam	Fenomenološki vitalizam
Ključni Filozofski Saveznici	Descartes, Cantor	Heidegger, Leibniz	Platon, Schelling	Sellars, Laruelle
Stav prema Znanosti	Znanost (matematika) kao pristup apsolutu	Znanost kao jedna od formi „potkopavanja“	Kritika moderne fizike kao „antifizike“	Znanost kao jedini put do istine
Odnos prema Subjektu	Subjekt kao sposoban za de-subjektiviranu misao (matematika)	Subjekt kao samo jedan objekt među drugima	Ljudski um kao „rekapitulacija“ prirode	Subjekt kao epifenomen koji treba eliminirati
Etičke/Političke Implikacije	Nisu eksplicitno razrađene	„Etička praznina“ (kritika); apolitičnost	Potencijal za ekološku etiku	Nihilističke; anti-humanističke
Ključne Eksterne Kritike	Logička održivost argumenta ancestralnosti (Wiltche)	Reifikacija noumena (Brown, Wolfendale); etički vakuum (Nocek)	Selektivno čitanje Schellinga (O'Connor)	Odvojenost od stvarne znanosti (Wolfendale)

Sustavna analiza ove tablice pruža nepobitan dokaz za tezu o produktivnom neuspjehu. Tablica jasno otkriva da je jedina točka istinskog jedinstva među četvoricom mislilaca negativna: odbacivanje korelacionizma. U svim ključnim pozitivnim postavkama, njihovi se sustavi ne samo razlikuju, već stoje u izravnoj i nepomirljivoj suprotnosti.

Po ključnom pitanju uloge znanosti, na primjer, Meillassouxov i Brassierov radikalni scijentizam stoji u izravnoj opoziciji Harmanovoj kritici znanosti kao redukcionističkog „potkopavanja” i Grantovoj osudi moderne fizike kao „antifizike” (Gratton, 2014). To otkriva fundamentalni raskol unutar pokreta o epistemološkom statusu najmoćnijeg alata modernosti za istraživanje stvarnosti.

Slično tome, odnos prema subjektu otkriva duboki jaz. Harmanova „ravna ontologija” i Grantova vizija uma kao „rekapitulacije” prirode, iako različite, obje zadržavaju neku vrstu kontinuiteta između ljudskog i neljudskog. Nasuprot tome, Brassierov eliminativizam vidi subjekt kao puki epifenomen koji treba biti prevladan, dok Meillassouxov racionalizam postavlja radikalan rez između subjektivnog iskustva i de-subjektivirane matematičke misli (Gratton, 2014). Ne postoji zajednička vizija mjesta čovječanstva u kozmosu.

Te su razlike toliko duboke da je sam pojam „pokreta” postao mit. Najsnažnije odbacivanje dolazi od samog Raya Brassiera, koji je eksplicitno odbacio etiketu, izjavljujući da „'pokret spekulativnog realizma' postoji samo u mašti skupine blogera” i da promiče agendu (panpsihizam i procesnu filozofiju) s kojom nema „nikakve simpatije” (citirano u Wolfendale, 2014). Ta je izjava izravno odbacivanje harmanovskog krila pokreta. Prekid s „korelacionističkim primirjem” nije doveo do novog metafizičkog konsenzusa; umjesto toga, ponovno je otvorio temeljne, neriješene raskole koji su definirali zapadnu metafiziku stoljećima.

Spekulativni realizam u kontekstu: Dijalozi i nasljeđa

Jedna od ključnih kritika upućenih ranom spekulativnom realizmu bila je da djeluje „kao da postoji u vakuumu” (Hallward, 2011). Kako bi se ispravno procijenio njegov značaj, nužno ga je smjestiti u širi intelektualni krajolik i istražiti njegove dijaloge s drugim suvremenim strujanjima te nasljeđe koje je ostavio.

Dijalog s analitičkom metafizikom: Pojava spekulativnog realizma unutar kontinentalne tradicije dogodila se paralelno s renesansom metafizike unutar analitičke filozofije (Bales, n.d.). Iako su se razvijale uglavnom odvojeno, obje struje dijelile su obnovljeni interes za temeljna ontološka pitanja i odbacivanje ranijih antimetafizičkih stavova (poput logičkog pozitivizma ili poststrukturalizma). Međutim, razlike su značajne. Analitička metafizika često se usredotočuje na preciznu logičku analizu, s posebnim interesom za teme poput modalnosti, uzročnosti i *groundinga* (utemeljenja) (Bales, n.d.). Spekulativni realizam, s druge strane, proizlazi iz dijaloga s Kantom, fenomenologijom i poststrukturalizmom, te teži izgradnji sveobuhvatnih, spekulativnih sustava u velikom stilu klasične metafizike (Gratton, 2014). Dok analitički metafizičari često vide znanost kao ključnog partnera, spekulativni realisti imaju složeniji i često kritičniji odnos prema znanosti, kao što pokazuje komparativna tablica.

Dijalog s Novim materijalizmom: Spekulativni realizam često se uspoređuje sa srodnim pokretom poznatim kao Novi materijalizam, čija je istaknuta predstavница Jane Bennett. Oba pokreta dijele protivljenje korelacionizmu (koji Novi materijalisti često nazivaju „konstruktivizmom”) i antropocentrizmu, te naglašavaju aktivnost i djelatnost neljudskih entiteta (Hinton, 2019). Međutim, postoje ključne razlike. Novi materijalizam, posebno u radu Jane

Bennett i njezina koncepta „vibrantne tvari”, često naglašava vitalnost, isprepletenost i političke implikacije materijalnih sklopova (Hinton, 2019). Nasuprot tome, spekulativni realizam, posebno u svojim racionalističkim (Meillassoux) i nihilističkim (Brassier) inačicama, često naglašava inertnost, kontingenciju i ravnodušnost „mrtve tvari”. Nadalje, apolitični fokus velikog dijela SR-a stoji u oštroj kontrasti s eksplicitnim etičkim i političkim angažmanom Novog materijalizma, koji istražuje kako teorija materije može informirati ekološku i socijalnu politiku.

Nasljeđa i primjene: Unatoč svojoj unutarnjoj fragmentaciji, ideje spekulativnog realizma proširile su se daleko izvan uskih filozofskih krugova, posebno nakon 2010. godine. Objektno orijentirana ontologija Grahama Harmana pronašla je iznimno plodan prijem u arhitekturi, teoriji umjetnosti, arheologiji i dizajnu videoigara (Harman, 2016). Posebno značajan utjecaj izvršila je na polju *eko-filozofije*. Mislioci poput Timothyja Mortona i Levija Bryanta, iako su razvili vlastite jedinstvene sustave, uvelike su se oslanjali na OOO kako bi razvili nove načine mišljenja o ekološkoj krizi (Bryant, 2011; Morton, 2013). Mortonov koncept „hiperobjekata” – masivno distribuiranih entiteta poput globalnog zatopljenja ili plastičnog otpada koji prkose našoj uobičajenoj percepciji – izravno je nadahnut OOO-ovom idejom o objektima koji se povlače iz našeg potpunog shvaćanja (Morton, 2013). Slično tome, Bryantova „ontikologija” koristi principe OOO-a za analizu složenih ekoloških i političkih sustava. To pokazuje da, iako je SR kao jedinstveni pokret propao, njegovi su fragmenti postali produktivni alati u drugim disciplinama, demonstrirajući njegovu trajnu relevantnost.

Ova apolitičnost nije slučajan propust, već strukturna posljedica temeljnih filozofskih opredjeljenja pokreta. Fokus na „Velikoj Izvanjskosti” – stvarnosti koja prethodi čovječanstvu (Meillassoux), koja se povlači od ljudskog pristupa (Harman), koja je ravnodušna prema ljudskom postojanju (Brassier) ili koja prethodi ljudskom umu (Grant) – sustavno usmjerava filozofsku pažnju *dalje* od ljudskih, društvenih i političkih pitanja. Upravo ta temeljna gesta de-centriranja čovjeka, koja je izvor radikalnosti pokreta, istovremeno stvara ono što su kritičari nazvali „etičkom prazninom”, posebno u slučaju OOO-a (Nocek, 2017). Time se otvara ključno pitanje koje ostaje kao nasljeđe SR-a: je li moguće razviti robusnu etiku i politiku na temeljima ontologije koja programatski marginalizira ljudsko?

Zaključak: Ostavština metafizičkog raskola

Ovaj rad je pokazao da se značaj spekulativnog realizma ne procjenjuje uspjehom ili neuspjehom u uspostavi novog filozofskog konsenzusa, budući da on nikada nije ni bio koherentna škola mišljenja. Njegov pravi značaj leži u njegovoj funkciji katalizatora – intelektualnog događaja koji je razbio dugogodišnju paradigmu i ponovno otvorio uspavane puteve istraživanja. Umjesto da bude puki sažetak, ovaj zaključak nudi sintezu argumenata iznesenih u radu kako bi se pružio konačan sud o ostavštini pokreta.

Središnja teza o *produktivnom neuspjehu* potvrđena je kroz analizu nepomirljivih proturječja između četiriju osnivačkih sustava. Meillassouxov racionalistički materijalizam, Harmanov panpsihizmom obojen objektno orijentirani idealizam, Grantov šelingovski vitalizam i Brassierov eliminativni nihilizam ne predstavljaju samo različite putove, već fundamentalno suprotstavljene metafizičke vizije. Njihova nemogućnost ujedinjenja oko bilo kojeg pozitivnog programa, osim zajedničke kritike korelacionizma, nije stoga bila neuspjeh pokreta, već uspješna, premda nenamjerna, dijagnoza stanja suvremene filozofije. Pokušajem i neuspjehom da stvore jedinstveni realizam, oni su dokazali da su temeljni metafizički raskoli, koje je korelacionizam držao potisnutima, i dalje aktivni i neriješeni.

Primarni i trajni doprinos spekulativnog realizma bilo je njegovo nemilosrdno nametanje pitanja realizma. On je implicitni antirealizam velikog dijela postkantovske filozofije učinio eksplicitnim, dao mu ime – korelacionizam – i podvrgnuo ga snažnoj kritici. Time je ponovno postalo ne samo moguće, već i filozofski hitno upustiti se u metafizičku spekulaciju o prirodi stvarnosti neovisne o ljudskoj misli. Ključno postignuće pokreta nije bilo u pružanju konačnih odgovora, već u ponovnom legitimiziranju postavljanja temeljnih metafizičkih pitanja.

Ostavština spekulativnog realizma stoga nije jedinstvena doktrina, već dijaspora četiriju različitih istraživačkih programa koji su nastavili poticati raspravu i utjecati na druga polja. Umjesto generičke fraze da je „utjecaj neosporan”, može se donijeti precizniji sud: ostavština SR-a je *re-legitimacija metafizičkog disenzusa* (Gratton, 2014). Pokret je pokazao da je kontinentalna filozofija sposobna kretati se izvan beskonačne kritike i dekonstrukcije prema hrabroj, spekulativnoj izgradnji – čak i ako se te konstrukcije pokažu međusobno isključivima.

Iz te ostavštine proizlaze i smjernice za buduća istraživanja. Pitanja koja je SR ponovno otvorio ostaju neriješena i zahtijevaju daljnji rad. Može li se razviti robusna ekološka etika iz Grantovog vitalizma bez njegovog idealističkog okvira? Može li se Brassierova predanost znanosti pomiriti sa stvarnom, složenom praksom znanstvenog istraživanja? Može li objektno orijentirana ontologija prevladati kritiku o „etičkoj praznini” i ponuditi relevantan politički program? Ta su pitanja izravno nasljeđe produktivnog neuspjeha spekulativnog realizma. U konačnici, spekulativni realizam se najbolje može shvatiti ne kao odredište, već kao polazišna točka – eksplozivno odbacivanje antropocentričnih granica koje je očistilo teren za novu generaciju metafizičkih rasprava. Budućnost spekulacije u kontinentalnoj misli nastaviti će se odvijati u tragu tog temeljnog raskola.

Literatura

Bales, A. (n.d.). *Analytic Philosophy*. Internet Encyclopedia of Philosophy. Preuzeto 17. listopada 2025. s <https://iep.utm.edu/analytic-philosophy/>

Brassier, R. (2003). Axiomatic heresy: The non-philosophy of François Laruelle. *Radical Philosophy*, 121, 24–35.

Brassier, R. (2007). *Nihil unbound: Enlightenment and extinction*. Palgrave Macmillan.

Brown, N. (2013). The nadir of OOO: From Graham Harman's Tool-Being to Timothy Morton's Realist Magic. *Parrhesia*, 17, 36-49.

Bryant, L. R. (2011). *The democracy of objects*. Open Humanities Press.

Grant, I. H. (2006). *Philosophies of nature after Schelling*. Continuum.

Gratton, P. (2014). *Speculative realism: Problems and prospects*. Bloomsbury Academic.

Hallward, P. (2011). [Recenzija knjige *The speculative turn: Continental materialism and realism*, ur. L. Bryant, N. Srnicek i G. Harman]. *Notre Dame Philosophical Reviews*.

Harman, G. (2002). *Tool-being: Heidegger and the metaphysics of objects*. Open Court.

Harman, G. (2005). *Guerrilla metaphysics: Phenomenology and the carpentry of things*. Open Court.

Harman, G. (2011). *The quadruple object*. Zero Books.

Harman, G. (2016). *Immaterialism: Objects and social theory*. Polity Press.

Harman, G., Brassier, R., Meillassoux, Q., & Grant, I. H. (2007). Speculative realism. *Collapse*, 3, 306-449.

Hinton, P. (2019). Life/Force: Novelty and New Materialism in Jane Bennett's Vibrant Matter. *New Formations*, 98, 116-133. <https://doi.org/10.3898/NEWF:98.07.2019>

Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer i A. W. Wood, Prev. i Ur.). Cambridge University Press. (Izvorno djelo objavljeno 1781/1787).

Meillassoux, Q. (2008). *After finitude: An essay on the necessity of contingency* (R. Brassier, Prev.). Continuum.

Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.

Nocek, A. J. (2017). Gaps in the object: The politics of speculative realism. *Platform: Journal of Media and Communication*, 8(1), 6-22.

O'Connor, B. (2012). [Recenzija knjige *Philosophies of nature after Schelling*, autor I. H. Grant]. *Notre Dame Philosophical Reviews*.

Shaviro, S. (2014). *The universe of things: On speculative realism*. University of Minnesota Press.

Stoljar, D. (2022). Physicalism. U E. N. Zalta (Ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (jesen 2022. izdanje). Stanford University.

Wiltche, H. A. (2017). Science, realism and correlationism: A phenomenological critique of Meillassoux' argument from ancestrality. *European Journal of Philosophy*, 25(3), 565–581.
<https://doi.org/10.1111/ejop.12159>

Wolfendale, P. (2014). *Object-oriented philosophy: The noumenon's new clothes*. Urbanomic.

Fusnota o prijevodu: U ovom radu, ključni termini iz engleskog jezika prevedeni su na hrvatski kako slijedi: „Great Outdoors” kao „Velika Izvanjskost”, „correlationism” kao „korelacionizam”, „ancestrality” kao „ancestralnost”, „withdrawn object” kao „povučeni objekt”, „undermining” kao „potkopavanje”, a „overmining” kao „nadkopavanje”. Ovi prijevodi predstavljaju autorski prijedlog u svrhu jasnoće, budući da ustaljena hrvatska terminologija za ove nove filozofske koncepte još uvijek nije u potpunosti formirana.